

ทางสองแพร่ง (Dilemmas)

ประเด็นจริยธรรมในการวิจัยทางสังคมศาสตร์สาธารณสุข*

โดยทั่วไปในการทำวิจัย สิ่งที่นักวิจัยมักจะทำให้ความสำคัญมากที่สุดก็คือ ความถูกต้องตามหลักระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology) และการบริหารงานวิจัยไม่ให้เกิดข้อบกพร่องเพื่อให้ผลการวิจัยสมบูรณ์มากที่สุด ดังนั้น บางครั้งจึงอาจเสี่ยงต่อปัญหาศีลธรรมและจริยธรรม เพราะพฤติกรรมของนักวิจัยหลายอย่างอาจเป็นทางสองแพร่งในเชิงจริยธรรมของการทำวิจัย ตั้งแต่การเลือกหัวข้อ การเก็บข้อมูล การเขียนรายงาน และการนำเสนอข้อมูลเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณชน ดังนั้น นักวิจัยจำเป็นต้องตรวจสอบตนเองอยู่ตลอดเวลาการทำงานโดยที่ต้องคำนึงถึงหลักศีลธรรม คุณธรรม ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและบรรทัดฐาน ตลอดจนกฎและระเบียบของสังคมไทยควบคู่ไปด้วย

ศ.อรทัย รวยอาจิก ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

การวิจัยทางสังคมศาสตร์

เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมของคน นักวิจัยจะต้องเก็บข้อมูลจากบุคคล การเก็บข้อมูลในการวิจัยทางสังคมศาสตร์มีหลายวิธีด้วยกัน ขึ้นอยู่กับเป็นการวิจัยประเภทใด เช่น การวิจัยเชิงปริมาณ นักวิจัยส่วนใหญ่จะเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ (Interview) การแจกแบบสอบถามให้ผู้ตอบกรอกเอง (Self-administered questionnaire) การส่งแบบสอบถามแล้วให้ผู้ตอบส่งคืนมา (Self-administered questionnaire) หรือหากเป็นการวิจัยเชิง

คุณภาพก็อาจใช้วิธีการเฝ้าสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth interview) การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion หรือ FGD) และการทดลองภาคสนาม เป็นต้น โดยทั่วไปแล้วในการทำวิจัย สิ่งที่นักวิจัยมักจะทำให้ความสำคัญมากที่สุด ก็คือ ความถูกต้องตามหลักระเบียบวิธีวิจัย (Research methodology) การบริหารงานวิจัยไม่ให้เกิดข้อบกพร่อง เพื่อที่จะให้ผลการศึกษามีความสมบูรณ์มากที่สุด จนกระทั่งบางครั้งอาจจะก่อให้เกิดปัญหาด้านศีลธรรมและจริยธรรม นักวิจัยหลายท่านอาจมีประสบการณ์ในการทำวิจัยที่ขัดต่อจริยธรรมของนักวิจัย โดยที่ท่านไม่รู้ตัวหรือโดยไม่เจตนา แต่บางท่านก็

* เอกสารวิชาการใช้ประกอบการบรรยายในการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง “ประเด็นจริยธรรมในการวิจัยที่เกี่ยวกับคน” (Workshop on Ethical Issues in Research Involving Human Subject in Thailand) จัดโดย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล โดยการสนับสนุนขององค์การอนามัยโลก (World Health Organization) วันที่ 2-3 กันยายน 2541 ณ ห้องปิ่นเกล้า ชั้น 2 โรงแรม เอส ดี อเวนิว ถนนบรมราชชนนี กรุงเทพฯ

อาจทำโดยมีเจตนาหรือมีผลประโยชน์แอบแฝงอยู่

ในปี 1989 Magaret Thatcher ได้ใช้อำนาจวิไลการใช้เงินของรัฐ เพื่อทำงานวิจัยเชิงสำรวจขนาดใหญ่เกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศของประชาชน ด้วยเหตุผลที่ว่า เธอคิดว่าเป็นการรุกรานความเป็นส่วนตัวของผู้ถูกวิจัยมากเกินไป และอาจมีผลให้การศึกษาวิจัยไม่บรรลุผลสำเร็จก็ได้ คำถามที่น่าสนใจก็คือการรุกรานความเป็นส่วนตัวมากเกินไปนั้นจึงจะไม่ขัดต่อจริยธรรม ซึ่งเรื่องนี้อาจมีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม เพราะเป็นเรื่องที่แต่ละสังคมจะให้ความหมาย เช่น หมายถึงการทำให้ผู้ถูกวิจัยไม่มีความเป็นส่วนตัว ก่อให้เกิดความเครียด หรือความขัดแย้งกับคู่สมรส การสูญเสียสถานะทางสังคม ฯลฯ เป็นต้น ในสังคมไทย การศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมเพศสัมพันธ์ การมีคู่สมรส การหย่าหรือสามี การแตกแยกของคู่สมรส ครอบครัวที่มีบิดาหรือมารดาเพียงคนเดียว (Single-parent families) การตั้งครรภ์ของวัยรุ่น และความรุนแรงในครอบครัว ถือว่าเป็นการรุกรานความเป็นส่วนตัวหรือไม่

ในฐานะผู้เขียนมีประสบการณ์ในการศึกษาวิจัยด้านสังคมศาสตร์การแพทย์และสาธารณสุขมาเป็นเวลากว่า 25 ปี ทั้งดำเนินการวิจัยด้วยตนเอง การสอนและควบคุมนักศึกษาให้ทำวิทยานิพนธ์ ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาโครงการวิจัยต่าง ๆ ของกระทรวงสาธารณสุขมาเป็นเวลานาน ก็อดที่จะคิดเข้าข้างตนเองไม่ได้ว่าตนเป็นนักวิจัยที่มีจริยธรรม มีคุณธรรม แต่เมื่อนึกย้อนอดีตในการทำวิจัยที่ผ่านมา ก็ไม่แน่ใจว่าสิ่งที่เราคิดว่าถูกต้องในเชิงระเบียบวิธีวิจัยอาจจะไม่ถูกต้องในเชิงจริยธรรมก็ได้ ทั้งนี้เพราะพฤติกรรมของนักวิจัยหลายอย่างอาจจะเป็นทางสองแพร่ง (Dilemmas) ในเชิงจริยธรรมของการทำวิจัย

โดยหลักการ ประเด็นจริยธรรมของการทำวิจัยทางสังคมศาสตร์สาธารณสุขที่นักวิจัยควรพิจารณาให้ความสำคัญก็มีได้แตกต่างจากหลักจริยธรรมของการวิจัยด้านการแพทย์มากนัก กล่าวคือ

1. การเข้ามีส่วนร่วมในการวิจัยโดยสมัครใจ (Voluntary participation)
2. ผู้ให้ข้อมูลหรือผู้เข้าร่วมในโครงการวิจัยจะต้องไม่ได้รับอันตรายใด ๆ ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ตลอดจนได้รับ

ผลกระทบที่ไม่พึงปรารถนา (No harm to the participants)

3. การรักษาความลับและการปกปิดชื่อผู้ให้ข้อมูล (Anonymity and Confidentiality)
4. การแจ้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยและการเปิดเผยตนเองของนักวิจัย (The researcher's identity)
5. สิทธิของความเป็นส่วนตัว (Rights to privacy) ของผู้ถูกวิจัยหรือผู้ให้ข้อมูล
6. สิทธิในการได้รับการดูแลและรักษาพยาบาล (Rights to care and treatment)
7. หลักความเป็นธรรม (Justice) และการกระจายผลประโยชน์ (Beneficence)

หากพิจารณาในเชิงระเบียบวิธีวิจัย การทำวิจัยทางสังคมศาสตร์สาธารณสุข นักวิจัยมีโอกาสเสี่ยงต่อการผิดจริยธรรมตั้งแต่การเลือกหัวข้อที่จะทำวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การเขียนรายงานวิจัย และการนำเสนอข้อมูลเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณชน ดังนั้นนักวิจัยจำเป็นต้องตรวจสอบตนเองอยู่ตลอดเวลาในขณะที่อยู่ในระหว่างการดำเนินการวิจัยว่าตนกำลังอยู่ในทางสองแพร่ง (Dilemmas) ของจริยธรรมของนักวิจัยหรือไม่ อย่างไรก็ตาม บางครั้งนักวิจัยเองก็ไม่สามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเองหากประเด็นนั้น ๆ ยังมีความคลุมเครือว่าน่าจะถูกหรือผิดจริยธรรม บทความนี้ผู้เขียนได้รวบรวมประเด็นต่าง ๆ ของทางสองแพร่งจริยธรรมจากประสบการณ์ของตนเอง จากการได้อ่านงานวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศมาให้ผู้อ่านพิจารณาว่าขัดต่อหลักจริยธรรมในสังคมไทยหรือไม่

ประเด็นที่ 1 การทำวิจัยในหัวข้อที่ Sensitive

ปกตินักวิจัยจะเลือกประเด็นที่ทำวิจัยตามที่ตนเองสนใจ อย่างไรก็ตามประเด็นที่นักวิจัยสนใจบางประเด็น อาจจะ Sensitive ต่อความรู้สึกของคนส่วนใหญ่ และไม่เกิดประโยชน์ต่อสังคมมากนัก หากแต่เป็นการทำวิจัยเพื่อตอบสนองความใคร่รู้ของนักวิจัยเองมากกว่า

ตัวอย่างที่ 1 นักวิจัยสนใจศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศ (Homosexual) ของผู้ชาย โดยใช้วิธีการเฝ้าสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant observation) นักวิจัยเลือกห้องน้ำสาธารณะในสวนสาธารณะเป็นสถานที่ใน

การเก็บรวบรวมข้อมูล นักวิจัยปลอมตัวเป็นชายรักร่วมเพศ คอยอยู่แถวห้องน้ำสาธารณะชาย เมื่อมีโอกาสก็จะแกล้งแสดงตนกับผู้ที่เข้ามาใช้ห้องน้ำสาธารณะ ขณะเดียวกันก็สังเกตพฤติกรรมดังกล่าวไปพร้อมกัน เมื่อชายที่ใช้ห้องน้ำเสร็จจากภารกิจก็ขับรถออกไป นักวิจัยก็แอบจดเบอร์ทะเบียนรถยนต์ไว้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเช็คที่อยู่ของกลุ่มตัวอย่าง และติดตามสัมภาษณ์ข้อมูลเพิ่มเติมด้านเศรษฐกิจและสังคมที่บ้านของผู้ถูกสังเกต ในการติดตามไปสัมภาษณ์ที่บ้าน นักวิจัยจะปลอมตัวให้ผิดไปจากเดิมและไม่บอกวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่แท้จริง

คำถามก็คือ

- 1) เรื่องที่ทำการวิจัยเช่นนี้ เกิดประโยชน์ต่อสังคมหรือไม่สมควรทำการวิจัยหรือไม่
- 2) การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมของนักวิจัย โดยที่ผู้ถูกวิจัยทราบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยผิดจริยธรรมหรือไม่
- 3) การที่นักวิจัยปลอมตัวเป็นชายรักร่วมเพศ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการ ผิดจริยธรรมหรือไม่ การที่นักวิจัยไม่ได้เปิดเผย วัตถุประสงค์ของการวิจัยเมื่อไปสัมภาษณ์ ที่บ้าน ผิดจริยธรรมหรือไม่

ตัวอย่างที่ 2 การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ ความคิดความรู้สึก และทัศนคติต่อความตายของคนไข้มะเร็งที่กำลังใกล้จะเสียชีวิตโดยที่คนไข้ยินดีที่จะให้ข้อมูล นักวิจัยควรทำหรือไม่

ประเด็นที่ 2 การบอกวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการทำการวิจัย ผู้วิจัยจะต้องแจ้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้ผู้ถูกวิจัยทราบ ในกรณีที่มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยหลายข้อ จำเป็นต้องแจ้งวัตถุประสงค์ทุกข้อในรายละเอียดหรือไม่ หากการแจ้งวัตถุประสงค์ทั้งหมดทำให้ผู้ถูกวิจัยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากธรรมชาติที่เคยเป็น การละเว้นไม่บอกวัตถุประสงค์บางอย่างจะเป็นการขัดแย้งต่อจริยธรรมหรือไม่

ตัวอย่างเช่น นักวิจัยต้องการศึกษาปัญหาการใช้บริการสาธารณสุขต่ำกว่ามาตรฐานในสถานบริการสาธารณสุขระดับล่าง โดยมีสมมติฐานว่าพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขน่าจะมีส่วนทำให้ประชาชนไม่ยอม

มาใช้บริการของรัฐ นักวิจัยเลือกใช้วิธีการเฝ้าสังเกตพฤติกรรมและความสัมพันธ์ของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในการให้บริการแก่ประชาชนเพื่อหาข้อสรุป หากนักวิจัยแจ้งวัตถุประสงค์ข้อนี้ให้เจ้าหน้าที่ทราบ นักวิจัยเชื่อว่าเจ้าหน้าที่จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองในขณะที่ถูกเฝ้าสังเกต จึงงัดเว้นไม่บอกความจริงทั้งหมด คำถามก็คือ นักวิจัยผิดจริยธรรมหรือไม่

งานวิจัยอีกเรื่องหนึ่ง นักวิจัยมีคำถามว่าเหตุใดชาวบ้านไม่ยอมให้ความร่วมมือกับโครงการควบคุมโรคระบาด จึงได้ส่งผู้ช่วยนักวิจัยออกไปสังเกตพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่ โดยปลอมตัวเป็นเจ้าหน้าที่ปะปนไปกับทีมเจ้าหน้าที่ขณะออกให้บริการ โดยไม่บอกให้ทราบว่าเป็นผู้ช่วยนักวิจัย และเจ้าหน้าที่ก็ไม่ทราบว่าเป็นกำลังถูกสังเกตในขณะที่ปฏิบัติงาน เช่นนี้ถือเป็นการผิดจริยธรรมหรือไม่

ประเด็นที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

หลักจริยธรรมข้อหนึ่งในการวิจัยก็คือ ผู้ทำการวิจัยต้องรักษาความลับไม่เปิดเผยข้อมูลของผู้ให้ข้อมูล (Anonymity and Confidentiality) ในการวิจัยเชิงสำรวจ โดยทั่วไปแบบสอบถาม จะถามชื่อและที่อยู่ของผู้สัมภาษณ์อยู่เสมอเพื่อประโยชน์ในการตรวจเช็คข้อมูล

การส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ให้ผู้ตอบกรอก โดยไม่ถามชื่อผู้ตอบ แต่มีรหัสประจำตัวของผู้ตอบ ซึ่งนักวิจัยสามารถรู้ได้ว่าคำตอบเป็นของผู้ใด

คำถามก็คือ ในกรณีทั้งสองนี้ ถือว่าขัดต่อหลัก Anonymity หรือไม่

การสำรวจโดยเก็บข้อมูลแบบ Self-administered Questionnaire เช่น เก็บข้อมูลจากนักศึกษา นักวิจัยส่วนใหญ่จะต้องทำการติดต่ออาจารย์หรือผู้บริหารของสถาบันนั้นเพื่อขอความร่วมมือในการแจกจ่ายแบบสอบถาม และเก็บรวบรวมแบบสอบถามคืนมา นักวิจัยมักจะคำนึงถึงหลัก generalizability จึงขอร้องให้ครูช่วยเก็บแบบสอบถามคืนมาให้ครบถ้วน ครูต้องการให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่จึงขอร้องให้นักศึกษาทุกคนกรอกแบบสอบถาม นักศึกษาบางคนตอบแบบสอบถามด้วยความเกรงใจ บางคนตอบเพราะเกรงจะมีผลต่อคะแนน การเก็บข้อมูลเช่นนี้ถือว่าถูกต้อง

ตามหลัก Voluntary participation หรือไม่

งานวิจัยอีกเรื่องหนึ่ง นักวิจัยซึ่งเป็นแพทย์มุสลิมเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเพศสัมพันธ์ของชายมุสลิมที่มาใช้บริการที่คลินิก STD โดยใช้วิธีสัมภาษณ์เจาะลึก นักวิจัยมีสมมติฐานว่าคนไข้ STD ที่สมรสแล้วน่าจะติดเชื้อมาจากการมีเพศสัมพันธ์กับหญิงบริการซึ่งมีใช้ภรรยา ซึ่งตามหลักศาสนาอิสลามถือว่าเป็นบาป นักวิจัยพยายามใช้เทคนิค “ลวงลูก” โดยแนะนำตนเองว่าเป็นแพทย์ และกระตุ้นให้ผู้ถูกสัมภาษณ์กล่าวพูดความจริงโดยกล่าว (เท็จ) ว่าตนเองก็เคยเที่ยวหญิงบริการมาแล้ว เพื่อให้จะให้ผู้ถูกสัมภาษณ์กล่าวให้ข้อมูลที่ตนอาจกระทำในสิ่งที่ขัดต่อศาสนาอย่างรุนแรง

การที่นักวิจัยแนะนำตนเองว่าเป็นแพทย์ และกล่าวว่าเคยเที่ยวหญิงบริการ (ทั้งๆ ที่ไม่เคย) ถือเป็นกรณีผิดจริยธรรมหรือไม่

ประเด็นที่ 4 การตั้งคำถามที่ Sensitive ผิดจริยธรรมหรือไม่

ตัวอย่างที่ 1 นักวิจัยต้องการศึกษาภาวะเจริญพันธุ์ของสตรี โดยตั้งคำถามเกี่ยวกับจำนวนครั้งของการตั้งครรภ์ทั้งหมดที่มารดาเคยมีประสบการณ์มาตั้งแต่เริ่มย่างเข้าสู่วัยเจริญพันธุ์จนถึงปัจจุบัน

การตั้งคำถามจึงต้องพยายามให้ครอบคลุมการตั้งครรภ์ทุกสถานการณ์ที่อาจจะเป็นไปได้ของสตรี ตัวอย่างเช่น

- Q1 ขณะนี้ท่านมีบุตร (กับสามีคนปัจจุบัน) ที่ยังมีชีวิตอยู่ที่คน?
- Q2 ท่านมีบุตรที่เสียชีวิตไปแล้วบ้างหรือไม่? ก็คน?
- Q3 ท่านเคยมีบุตร (กับสามีคนก่อน) หรือเคยตั้งท้องก่อนแต่งงานกับสามีคนปัจจุบันหรือไม่?
- Q4 ท่านเคยไปทำแท้งบ้างหรือไม่? ถ้าเคย ครรภ์ที่เท่าไร?

ตัวอย่างที่ 2 นักวิจัยต้องการศึกษาพฤติกรรมทางเพศของชายไทยว่าเสี่ยงต่อการติดเชื้อ HIV หรือไม่?

- Q1 ปกติท่านมีเพศสัมพันธ์ลับตาหะก็ครั้ง? กับใครบ้าง?
- Q2 ท่านเคยเพศสัมพันธ์โดยใช้ปากหรือไม่? บ่อย

เพียงใด?

Q3 ท่านเคยมีเพศสัมพันธ์โดยใช้ทวารหนักหรือไม่? บ่อยเพียงใด?

ตัวอย่างที่ 3 ผู้วิจัยต้องการศึกษาพฤติกรรมการใช้ยาเสพติดในกลุ่มนักเรียนว่ามีมากน้อยเพียงใด เพื่อนำมา generalization ในประชากรกลุ่มนักเรียนทั้งหมด จึงสร้างคำถามเกี่ยวกับการใช้เวลาว่างของนักเรียนว่าใช้ในกิจกรรมอะไรบ้าง คำถามทั้งหมดในแบบสอบถามมีประมาณ 60 ข้อ โดยมีคำถามที่เกี่ยวกับการใช้เวลาว่างในการเสพยากับเพื่อนเพียง 3 ข้อ ทั้งนี้เพื่อให้ให้นักเรียนรู้สึกว่า การศึกษาครั้งนี้ได้มีเจตนาที่จะศึกษาเรื่องพฤติกรรมการใช้ยาเสพติดโดยตรง ผู้วิจัยได้ขออนุญาตอย่างเป็นทางการจากโรงเรียนในการเก็บข้อมูลจากนักเรียนและแจ้งวัตถุประสงค์ที่แท้จริงให้ทางโรงเรียนทราบ แต่ขอร้องครุประจำชั้นมิให้เปิดเผยวัตถุประสงค์ดังกล่าวแก่นักเรียนเพราะเกรงจะมีผลกระทบต่อคำตอบ และขอร้องให้ครุประจำชั้นแจ้งนักศึกษาว่าขอให้ตอบทุกคนและจะปิดข้อมูลเป็นความลับ ผู้ปกครองจะไม่มีโอกาสทราบโดยเด็ดขาด ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือด้วยดีจากนักศึกษา

คำถามก็คือ

- 1) การใช้เด็กให้ข้อมูลโดยได้รับความยินยอมจากครูกฎต้องหรือไม่
- 2) การที่นักวิจัยเปิดเผยวัตถุประสงค์หลักของการวิจัยแก่ทางโรงเรียนและครุ แต่ขอร้องครุมิให้เปิดเผยแก่เด็กนักเรียน ถูกต้องหรือไม่
- 3) การที่นักวิจัยขอร้องให้ครุเก็บรวบรวมแบบสอบถามให้ครบทุกคน เป็นการขัดต่อหลัก Voluntary Participation หรือไม่
- 4) การสร้างคำถามเช่นนั้นผิดจริยธรรมหรือไม่

ตัวอย่างที่ 4 นักวิจัยต้องการศึกษาเกี่ยวกับความรุนแรงในครอบครัวที่เกิดกับสตรี (Domestic violence against women) เพื่อศึกษาถึงสภาพปัญหานี้ในประเทศไทยว่ามีมากน้อยเพียงใด โดยการทำ survey จากเด็กนักเรียนเพศหญิง และแจ้งว่าจะเก็บข้อมูลเป็นความลับ ผู้ปกครองจะไม่มีโอกาสทราบเป็นเด็ดขาด คำถามในการเก็บข้อมูล ได้แก่

- 1) เคยเห็นพ่อทะเลาะกับแม่อย่างรุนแรงหรือไม่
- 2) เคยเห็นพ่อทุบตีแม่บ้างหรือไม่
- 3) เคยเห็นพ่อหรือพี่ชาย น้องชาย ช่มชืด พี่สาว น้องสาว หรือคนรับใช้ในบ้านบ้างหรือไม่
- 4) ตนเคยถูกพ่อหรือพี่ชายช่มชืดบ้างหรือไม่

คำถามก็คือ การถามคำถามเช่นนี้ผิดจริยธรรมหรือไม่ (Psychological risk)

ประเด็นที่ 5 การให้ incentive แก่ผู้ถูกวิจัย

โดยหลักจริยธรรม การให้ incentive แก่ผู้ถูกวิจัยต้องไม่มากนักจนเป็นเหตุจูงใจให้เข้าร่วมในโครงการวิจัย ในกรณีที่นักวิจัยให้ incentive แก่ผู้เข้าร่วมวิจัยโดยแจกบัตรสงเคราะห์ให้ผู้มีรายได้น้อย (บัตร สปร.) เพื่อสนับสนุนโครงการของกระทรวงสาธารณสุข และเพื่อช่วยให้ประชาชนผู้ยากไร้มีโอกาสเข้าถึงบริการสาธารณสุขของรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย จะถือว่าขัดต่อหลักจริยธรรมของการวิจัย (Right to care and treatment) หรือไม่

อีกตัวอย่างก็คือนักวิจัยต้องการศึกษามะเร็งปากมดลูกในหญิงหลังคลอด จึงแจ้งให้ผู้ถูกวิจัยมาเข็มะเร็งปากมดลูกที่โรงพยาบาลโดยเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลจะให้สิทธิพิเศษ ไม่ต้องเข้าคิวและ **ไม่เสียค่าใช้จ่าย** ผิดจริยธรรมหรือไม่

ประเด็นที่ 6 การวิจัยเชิงประเมินผล

ตัวอย่างที่ 1 ในการประเมินผลการเรียนการสอน อาจารย์ต้องการประเมินการสอนของตนเองโดยส่งแบบสอบถามให้นักศึกษารอกแล้วนำมาส่งคืน โดยตัวอาจารย์นั่งรอรับแบบสอบถามในชั้นเรียนด้วยตนเอง นักศึกษาบางคนไม่ยอมตอบคำถามแต่เกรงจะมีผลกระทบต่อคะแนนสอบ จึงกรอกแบบสอบถามแล้วส่งให้อาจารย์ทีละคน **การปรากฏตัวของนักวิจัยเช่นนั้นเป็นการผิดจริยธรรมหรือไม่**

การประเมินผลกระทบของสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย อันเกิดจากโครงการผลิตกระแสไฟฟ้าซึ่งกำลังจะก่อสร้างในชุมชนแห่งหนึ่ง นักวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธี FGD เพื่อทราบทัศนคติของชาวบ้านว่าเห็นด้วยหรือไม่กับการมีโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้าในชุมชนของตน ผู้ถูกวิจัยส่วนใหญ่จะไม่มีใครมีความรู้ว่ามีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยที่

อาจจะเกิดน่าจะมึอะไรบ้าง จึงเห็นด้วยกับการมีโครงการดังกล่าว นักวิจัยทราบดีว่าชาวบ้านขาดข้อมูลที่เพียงพอต่อการตัดสินใจ แต่ก็เขียนรายงานไปตามที่ประชาชนให้ความเห็น จะถือว่านักวิจัยผิดจริยธรรมในการเขียนรายงานการวิจัยหรือไม่

ประเด็นที่ 7 การวิจัยกึ่งทดลองทางสังคมศาสตร์ (Quasi-experimental research)

ตัวอย่างที่ 1 ในการวิจัยเชิงทดลองหรือกึ่งทดลองทางสังคมศาสตร์สุขภาพเกี่ยวกับการป้องกันและควบคุมโรคอุจจาระร่วงในเด็ก นักวิจัยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษารูปแบบการให้สุศึกษาที่เหมาะสมในการยกระดับความรู้ ทัศนคติ และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมารดาที่อาจส่งผลต่อการเกิดโรคอุจจาระร่วงในเด็กได้ นักวิจัยเลือก intervention 3 รูปแบบที่แตกต่างกัน ได้แก่

- 1) การให้สุศึกษาโดยใช้เสียงตามสายในหมู่บ้าน
- 2) การแจกสบู่น้ำให้มารดาล้างมือหลังใช้ส้วมและก่อนให้อาหารบุตร
- 3) การรณรงค์เรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

ในการเลือกพื้นที่ทดลอง (experiment) และพื้นที่ควบคุม (control) นักวิจัยได้เลือก 3 พื้นที่ เพื่อใส่ intervention แต่ละรูปแบบ และเลือกพื้นที่ที่ 4 เป็นพื้นที่ควบคุมโดยที่ประชาชนจะไม่ได้รับ intervention ใดๆอย่างหนึ่งเลย

คำถามก็คือ การวิจัยกึ่งทดลองโดยเลือกพื้นที่ที่เข้าร่วมโครงการทดลองโดยที่ประชาชนในเขตทดลองได้รับผลประโยชน์จากการทดลองไม่เท่าเทียมกัน ถือว่าเป็นการผิดจริยธรรมหรือไม่

ตัวอย่างที่ 2 นักวิจัยต้องการศึกษารูปแบบของ rehabilitation นักโทษในคุกว่าวิธีไหนจะมีประสิทธิภาพสูงสุดโดยแบ่งกลุ่มทดลองออกเป็น 4 กลุ่มได้แก่

- 1) กลุ่มให้ออกไปทำงานนอกคุกโดยไม่ได้รับค่าจ้าง
- 2) กลุ่มที่เจ้าหน้าที่หางานมาให้ทำในคุกโดยได้รับค่าจ้าง
- 3) กลุ่มที่ให้ทำทั้ง 2 อย่างแรก
- 4) กลุ่มที่ไม่ได้ให้ทำอะไรเลย (กลุ่มควบคุม)

คำถามก็คือ การที่ผลประโยชน์กระจายไม่เท่ากันในแต่ และกลุ่มบุคคล ผิดจริยธรรมหรือไม่

ประเด็นที่ 8 การวิจัยแบบ Participatory Action Research (PAR)

การวิจัยแบบ PAR มีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิจัย ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งสิ้นสุด

ตัวอย่างที่ 1 นักวิจัยมีวัตถุประสงค์จะทำ Situation Analysis ของปัญหาสาธารณสุขในชุมชนในกระบวนการทำวิจัย นักวิจัยได้เชิญชาวบ้านเข้าร่วมวิเคราะห์ปัญหาในชุมชน ผลการวิเคราะห์พบว่าชาวบ้านต้องการที่จะแก้ปัญหาที่เร่งด่วน 3 ปัญหาด้วยกัน ลำดับความสำคัญของปัญหาที่ประชาชนตัดสินใจมีดังต่อไปนี้

- 1) ปัญหาเรื่องการตกงานยุค IMF และการว่างงานในฤดูแล้งซึ่งต้องการให้รัฐเข้ามาช่วยเหลือโดยเร่งด่วน
- 2) ปัญหาเรื่องไม่ได้รับความเป็นธรรมในเรื่องค่าตอบแทนจากการต้องถูกออกจากรางานโดยมิได้สมัครใจ ซึ่งเป็นผลจากภาวะเศรษฐกิจยุค IMF
- 3) ปัญหาเรื่องการลักขโมยและโจรกรรมในหมู่บ้าน เนื่องจากปัญหาทั้งสามนั้นมีได้เกี่ยวข้องกับเรื่องสุขภาพอนามัยโดยตรง นักวิจัยจึงพยายามยกปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัย ที่ตนประเมินเองว่าเป็นของปัญหาของชาวบ้านได้แก่ ปัญหายาเสพติดของเด็กวัยรุ่นในชุมชน และปัญหาน้ำเสียอันเนื่องมาจากโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อให้ประชาชนพิจารณาและจัดอันดับร่วมกับ 3 ปัญหาแรก ผลการจัดอันดับ พบว่าประชาชนให้ความสำคัญกับปัญหาน้ำเสียเป็นอันดับ 4 และปัญหายาเสพติดเป็นอันดับ 5 ขณะที่โครงการวิจัยมีงบประมาณจำกัด นักวิจัยจึงเลือกที่จะแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัยเท่านั้น โดยละเลยปัญหาที่สำคัญ 3 ปัญหาแรก

คำถามก็คือ การที่ชาวบ้านไม่ได้รับประโยชน์จากโครงการวิจัยในปัญหาที่ตนต้องการแก้ไขเป็นลำดับแรกๆ แต่ได้ประโยชน์จากปัญหาที่นักวิจัยต้องการแก้ไขตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย จะถือว่าการวิจัยผิดจริยธรรมหรือไม่

ตัวอย่างที่ 2 การวิจัยแบบ PAR (Participatory Action Research) โดยมีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนพึ่งตนเองในด้านสุขภาพ นักวิจัยจัดให้มีการอบรมสตรีแม่บ้านในโครงการ Reproductive Health นักวิจัยเลือกพื้นที่ที่คาดว่าเจ้าหน้าที่สาธารณสุขจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี และเต็มใจเข้าร่วมโครงการสำหรับการเลือกสตรีแม่บ้านให้เข้ารับการอบรมนั้น นักวิจัยตั้งเกณฑ์ไว้ว่าจะเลือกสตรีแม่บ้านเฉพาะผู้ที่สามียินยอมให้เข้าร่วมโครงการเท่านั้น ผลการคัดเลือกโดยใช้เกณฑ์ดังกล่าวปรากฏว่าได้ท้องที่ที่ประชาชนมีฐานะเศรษฐกิจและสังคมค่อนข้างดีกว่าชุมชนข้างเคียง และสตรีที่เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่เป็นแม่บ้านที่สามียมีการศึกษาค่อนข้างดี เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาของพ่อบ้านในหมู่บ้านเดียวกัน การคัดเลือกเช่นนี้มีประเด็นที่ควรพิจารณาในด้านจริยธรรมคือ

- 1) ชุมชนที่ได้รับเลือกนั้นเป็นชุมชนที่มีปัญหาเรื่อง reproductive health น้อยกว่าชุมชนข้างเคียง แต่เป็นชุมชนที่ผู้นำชุมชน (กำนันและผู้ใหญ่บ้าน) ให้ความร่วมมือดี
- 2) สตรีแม่บ้านที่มีปัญหาด้าน reproductive health และสมัครเข้าร่วมโครงการอบรมแต่สามีไม่ยินยอมขาดโอกาสเข้าร่วมในโครงการวิจัย

คำถามก็คือ การเลือกท้องที่วิจัยและการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมโครงการวิจัยเช่นนี้ ผิดจริยธรรมหรือไม่

ประเด็นที่ 9 การตีตราทางสังคม (Social Stigmatization)

การศึกษาวิจัยโดยเก็บรวบรวมข้อมูลแบบ FGD มีหลักเกณฑ์ว่าผู้ที่เข้ามาร่วม discussion จะต้องมีความคล้ายคลึงกัน (homogenous) ในคุณลักษณะสำคัญของเรื่องที่จะวิจัย ในการศึกษาเกี่ยวกับเพศสัมพันธ์ของวัยรุ่น นักวิจัยได้จัดให้มีการทำ FGD ใน 4 กลุ่มด้วยกัน คือ

- 1) วัยรุ่นชายเคยมีเพศสัมพันธ์
  - 2) วัยรุ่นชายไม่เคยมีเพศสัมพันธ์
  - 3) วัยรุ่นหญิงเคยมีเพศสัมพันธ์
  - 4) วัยรุ่นหญิงไม่เคยมีเพศสัมพันธ์
- นักวิจัยใช้ผลการสำรวจโดยใช้แบบสอบถามเป็นข้อมูล

ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างให้ได้คุณสมบัติตามที่ต้องการ แล้วจึงนัดหมายผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวมาร่วมในโครงการวิจัย ในการเชิญ Participants นักวิจัยให้เหตุผลแต่เพียงว่า ต้องการพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องเพศสัมพันธ์ของวัยรุ่น แต่ไม่ได้บอกถึงคุณลักษณะหรือเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ที่จะเข้าร่วม สันทนาการ

ในการดำเนินการสนทนากลุ่มวัยรุ่นหญิงที่มีเพศสัมพันธ์ moderator ได้จุดประเด็นให้ทุกคนเข้าร่วม discussion โดยบอกวัตถุประสงค์ของการวิจัยและกล่าวว่า พวกเราทุกคนที่มาร่วมวันนี้ก็มีประสบการณ์ในเรื่องเพศสัมพันธ์มาก่อน ขอให้พูดความจริง เพราะจะเป็นประโยชน์ และจะถือเป็นความลับสุดยอด ประเด็นที่ควรพิจารณาในแง่จริยธรรมว่าเหมาะสมหรือไม่ก็คือ

- 1) การคัดเลือกโดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจโดยใช้แบบสอบถามเกี่ยวกับประสบการณ์เพศสัมพันธ์ของวัยรุ่น โดยที่ในแบบสอบถามแจ้งว่า จะปกปิดข้อมูลเป็นความลับ
- 2) วัยรุ่นหญิงที่มาร่วมสนทนาอาจจะไม่เคยทราบมาก่อนว่าตนได้รับคัดเลือกด้วยคุณสมบัติที่ตนต้องการปกปิด
- 3) ผู้ที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มไม่เคยทราบมาก่อนว่าแต่ละคนเคยผ่านประสบการณ์ทางเพศเช่นเดียวกับการเข้าร่วมสนทนากลุ่มทำให้ทราบข้อมูลดังกล่าว
- 4) หากสมาชิกในกลุ่มนำข้อมูลนั้นไปเปิดเผยแก่ผู้ปกครอง ครู ญาติ หรือแฟน ของผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งเป็นเรื่องนอกเหนือที่นักวิจัยจะควบคุมได้

คำถามก็คือ นักวิจัยผิดจริยธรรมหรือไม่

ประเด็นที่ 10 บทบาทนักวิจัย VS บทบาทนักการสาธารณสุข

ในการทำวิจัยด้านสาธารณสุข ถ้านักวิจัยเป็นนักการสาธารณสุขด้วย บางครั้งอาจเกิดความสับสนในบทบาทตนเอง ทำให้เกิดความคลุมเครือในการวางตนที่เหมาะสม ในระหว่างดำเนินการวิจัย

ตัวอย่างที่ 1 ทีมนักวิจัยสังคมศาสตร์เข้าไปสังเกตการณ์เกี่ยวกับพฤติกรรมการแสวงหาการรักษาพยาบาล และ

พฤติกรรมการใช้บริการสาธารณสุขของรัฐ ของประชาชน ในชุมชนแห่งหนึ่ง โดยเข้าไปใช้ชีวิตคลุกคลีอยู่ในหมู่บ้าน ในช่วงเวลาหนึ่ง ทีมนักวิจัยแจ้งชาวบ้านว่าตนมิใช่แพทย์ ขณะที่พักอยู่ในหมู่บ้าน ชาวบ้านคนหนึ่งมาขอร้องให้ทีมวิจัยพาสามีที่ป่วยไปหาหมอมือที่อยู่อีกตำบลหนึ่งเพื่อบำบัดรักษาให้ผู้ป่วย เนื่องจากตนมีความเชื่อว่าสามีป่วยเพราะถูกคุณไสย การพาคณไขไปหาหมอมือต้องไปตอนกลางคืนและผู้ป่วยไม่มียานพาหนะ นักวิจัยหัวหน้าทีมรับปากยินดีให้ความช่วยเหลือเพราะต้องการสังเกตการรักษาพยาบาลดังกล่าวด้วย แต่ถูกนักวิจัยในทีมโต้แย้งว่า นักวิจัยควรมีคุณธรรมโดยพาคณไขไปรับการรักษาที่สถานบริการของรัฐ แทนที่จะพาคณไขไปหาหมอมือ

คำถามก็คือ การที่ทีมวิจัยพาคณไขไปรักษากับหมอมือเป็นการผิดจริยธรรมของนักวิจัยหรือไม่

ตัวอย่างที่ 2 นักวิจัยเข้าไปสังเกตการณ์ในท้องที่ไข้มาลาเรีย หลังจากอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเป็นเวลา 3 เดือนก็ทราบว่า กำนันมีอาชีพตัดต้นไม้ทำลายป่า ชักลากไม้เถื่อน เมื่อเสร็จสิ้นการวิจัยแล้ว นักวิจัยที่มีอุดมการณ์ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและคามยุติธรรม ควรให้ข้อมูลดังกล่าวแก่ทางราชการหรือไม่ ถ้าให้ ผิดจริยธรรมของนักวิจัยหรือไม่

ประเด็นที่ 11 การวิเคราะห์ข้อมูล การเขียนรายงาน และการนำเสนอผลวิจัย

ตัวอย่างที่ 1 การทำวิจัยที่นักวิจัยตั้งสมมติฐานไว้ล่วงหน้า เมื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าไม่มีสมมติฐานข้อใดถูกต้อง นักวิจัยเกรงจะเสียหน้า จึงพยายามจัดกลุ่มข้อมูลใหม่แล้วทดสอบสมมติฐานใหม่เพื่อให้ผลตามที่ต้องการ

คำถามก็คือ การที่นักวิจัย manipulate ข้อมูลเพื่อให้ได้ผลตามที่ต้องการ ผิดจริยธรรมหรือไม่

ตัวอย่างที่ 2 การวิจัยประเมินผลโครงการบัตรส่ง-เคราะห์ด้านสุขภาพ (บัตรรักษาพยาบาลฟรี)

นักสังคมสงเคราะห์ประเมินผลโครงการบัตร สปร. พบว่านโยบายของกระทรวงสาธารณสุขเขียนไว้ดีมากไม่มีข้อบกพร่องแต่ประการใด แต่การเฝ้าสังเกตพบว่าโครงการนี้ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะคนจนบางส่วนยัง

ไม่ได้รับบัตร สปร. คนจนที่ถือบัตรก็ยังไม่ซื้อยาชุดจากร้านชำ และยังใช้บริการหมอเถื่อนในชุมชนอยู่ ขณะที่คนไม่จนแต่อยากจนกลุ่มหนึ่งก็มีบัตร สปร. และใช้บริการสาธารณสุข โดยไม่ต้องจ่ายเงิน ในการนำเสนอผลวิจัย นักวิจัยเสนอผล เฉพาะที่เป็นบวกของโครงการ แต่ไม่เสนอผลในทางลบ เนื่องจากเกรงว่า กระทรวงสาธารณสุขจะเปลี่ยนนโยบาย ไม่ช่วยเหลือคนจน

คำถามก็คือ การที่นักวิจัยเลือกเสนอผลวิจัยแต่เพียง บางส่วน และละเลยการเสนอผลบางส่วนผิดจริยธรรม หรือไม่

ตัวอย่างที่ 3 การวิจัย PAR เกี่ยวกับคนไข้ HIV

นักวิจัยทำการศึกษาวิจัยโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะจัด Self-help group ให้กับคนไข้ HIV เพศหญิง ในการนำเสนอผลงานวิจัยในที่ประชุมสัมมนา นักวิจัยได้นำเสนอผลงานด้วยภาพ slide โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นว่า นักวิจัยได้ใช้ความพยายามในการเข้าถึงคนไข้ได้อย่าง สนิทสนมจนเกิดความไว้วางใจก่อนที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล จากคนไข้เหล่านั้น

จากภาพ slide ที่เสนอในห้องประชุมสัมมนา ทำให้ ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนทราบว่าเธอเหล่านั้นติดเชื้อ HIV

คำถามก็คือ การนำเสนอข้อมูลเช่นนี้ถือเป็นการ stigmatization หรือไม่ ผิดจริยธรรมหรือไม่

ตัวอย่างที่ 4 งานวิจัยเรื่องหนึ่งศึกษาปัจจัยที่ทำให้ โครงการป้องกันการสูบบุหรี่ในโรงเรียนชายประสบความสำเร็จ นักวิจัยคัดเลือกโรงเรียนตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ 4 แห่ง ใน กทม. เป็นสถานที่วิจัย และพยายาม ศึกษาประเด็นที่นำไปสู่ความสำเร็จของโรงเรียนทั้ง 4 แห่งนี้ ในการนำเสนอตัวเลขด้วยตารางเปรียบเทียบประเด็นต่างๆ

ของโรงเรียนทั้ง 4 แห่งที่ประสบความสำเร็จ นักวิจัยได้ใช้ ชื่อจริงของโรงเรียน และเสนอสถิติต่างๆ รวมทั้งจำนวนครู ชาติที่สูบบุหรี่ของโรงเรียนแต่ละแห่ง

คำถามก็คือ การเสนอชื่อจริงของโรงเรียนดังกล่าวผิด จริยธรรมหรือไม่

ตัวอย่างที่ 5 นักเศรษฐศาสตร์ศึกษาแนวโน้มสภาพ เศรษฐกิจของประเทศไทย ได้ข้อสรุปว่าในอีก 2 ปีข้างหน้า เศรษฐกิจก็จะยังไม่ดีขึ้น จะต้องมีคนตกงานเพิ่มขึ้นอีก อย่างแน่นอน นักวิจัยได้เสนอผลวิจัยผ่านทางหนังสือพิมพ์ ผลปรากฏว่า มีผู้ที่กำลังตกงานและนักธุรกิจที่กำลังล้ม ละลายหลายท่านมีปัญหาลุกลามจิตบางคนถึงกับฆ่าตัวตาย

คำถามก็คือ นักวิจัยทำผิดจริยธรรมของนักวิจัยหรือไม่ (Public right to know VS Psychological risk)

สรุป

จากประเด็นทั้ง 11 ที่นำเสนอมาทั้งหมดนี้ ชี้ให้เห็นว่า จริยธรรมของการวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นเรื่องละเอียดอ่อน (Sensitive) การจะพิจารณาว่าประเด็นใดถูกต้องหรือไม่ ถูกต้องหลักจริยธรรมของการวิจัยและของนักวิจัย จำเป็น ต้องพิจารณาควบคู่ไปกับหลักศีลธรรม คุณธรรม ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและบรรทัดฐาน (Social norms) ตลอดจน กฎ ระเบียบของสังคมไทย การนำหลัก จริยธรรมของต่างประเทศมาใช้กับสังคมไทย จำเป็นต้อง พิจารณาถึงความเหมาะสมในแง่สังคม วัฒนธรรมไทย ซึ่ง ต้องตัดสินใจบนพื้นฐานที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในสังคมวิชาการ และประชาชนโดยส่วนรวม

